

Andere concentratiekamp-complexen

Wij hebben aan het Neuengamme-complex speciale aandacht besteed omdat, gelijk gezegd, na de evacuatie, begin september '44, van de gevangenen uit Vught naar Sachsenhausen en Ravensbrück, Neuengamme het enige concentratiekamp was waar Nederlandse gevangenen naar toe werden gezonden. Er zaten overigens begin september '44 al Nederlanders in de complexen van Sachsenhausen, Ravenbrück en Neuengamme en bovendien, afgezien nog van de complexen van Auschwitz en Gross-Rosen welke wij al behandelden, nog in andere: in die van *Dora*, Buchenwald, Dachau en Natzweiler; dan waren er nog de Joodse groepen in het *Altersghetto* Theresienstadt en in het *Austauschlager* Bergen-Belsen.

Eerder gaven wij weer dat zich in de concentratiekampen in Duitsland midden augustus '44 bijna negen-en-twintighonderd mannelijke en ruim tweehonderd vrouwelijke Nederlandse *Schutzhäftlinge* bevonden: ca. een-en-dertighonderd in totaal dus. Daar kwamen in Duitsland ten westen van de Oder-Neisse-lijn in die laatste oorlogswinter talrijke Nederlandse gevangenen bij: ca. drieduizendvierhonderd in het complex-Neuengamme, in Ravensbrück ruim zeshonderdvijftig vrouwen uit Vught en onbekende aantallen uit Auschwitz en Gross-Rosen, in Sachsenhausen ca. tweeduizendvijfhonderd mannen uit Vught en onbekende aantallen uit Auschwitz en Gross-Rosen – andere, ook onbekende aantallen geëvacueerden uit Auschwitz en Gross-Rosen belandden in het *Frauenlager* van Bergen-Belsen, in *Dora*, in Buchenwald, in Flossenbürg, in Dachau, in Mauthausen. Hoeveel waren die onbekende aantallen als men ze bij elkaar telt? Er zijn in totaal volgens onze schatting onder de gevangenen die de complexen van Auschwitz en Gross-Rosen moesten verlaten, misschien tweeduizendvijfhonderd uit Nederland gedeporteerden geweest; dat de helft hunner de verschrikkingen van de evacuatie-transporten heeft kunnen doorstaan, lijkt een ruime schatting.

Het is ons niet mogelijk, hier de wederwaardigheden in de laatste oorlogswinter weer te geven van de groepen Nederlandse gevangenen in al die concentratiekamp-complexen welke wij zojuist noemden: er zijn niet voldoende gegevens. En als die er wèl waren, wat zou dan hun weergave anders worden dan een reeks variaties op een-en-hetzelfde thema? Wij betwijfelen of dat in ons algemene werk zin zou hebben. Trouwens, in de aanhef van dit hoofdstuk gaven wij al een beeld van de elementen die karakteristiek waren voor wat wij 'de derde fase' in de geschiedenis van de Duitse concentratiekampen in de Tweede Wereldoorlog hebben genoemd en wat wij in de voorafgaande paragraaf over